

UNICORNIS

Apotekarsocietetens sektion för farmaci- och läkemedelshistoria

Nummer 2 Anno 2022

Medevi brunnsapotek – Västra Ny Hembygdsförening

Berzelius insatser för apotek i Vetlanda

Inledare

Sommaren kommer med stormsteg. Med den har också pandemin klingat av och vi har i många avseenden återgått till "normal" verksamhet. Men de digitala mötena, de har nog kommit för att stanna i många fall.

Det här numret är lite speciellt, eftersom det innehåller en stor huvudartikel. Jan Trofast har skickat in ett mycket intressant manus; Jacob Berzelius insatser vid tillkomsten av ett apotek i Vetlanda.

Vi får en detaljerad beskrivning av tillkomsten av apoteket i Vetlanda och hur Jacob Berzelius agerade för att få till stånd apoteket. En intressant skildring av hur saker och ting gick till på den tiden.

Utvecklingen av dramat kring tillkomsten av vårt nya museum är givetvis också i detta nummer skildrat i en artikel av Annika Wickman. Vi får också veta mer om de böcker hanteras som vattenskadades tidigare i år.

Trevlig läsning under sommaren!

Thony Björk

Redaktör

thony.bjork@gmail.com

Kort om Jacob Berzelius

Jacob Berzelius var son till Samuel Berzelius och Elisabet Dorotea Berzelius. Släktnamnet kommer av hemmanet Bergsäter i närheten av Motala, ursprungligen skrevs namnet Bergselius. Han gifte sig 1835 i Stockholm med Elisabet Johanna (Betty) Poppius (1811–1884), dotter till statsrådet Gabriel Poppius.

Jacob genomled från 1793 sina studier vid Katedralskolan i Linköping, ofta missförstådd med anledning av sitt stora intresse för naturstudier, och i hans avgångsbetyg betecknades han som "en yngling av tvetydigt hopp". Han började 1796 vid Uppsala universitet, till en början i avsikt att bli präst, liksom hans förfäder i flera generationer. Han ansåg att hans kunskaper i naturvetenskap var onyttiga där och valde i stället att studera till läkare.

På Vadstena apotek, där han tillbringade en sommar, lärde han sig att blåsa glas och göra barometrar, termometrar och andra instrument.

Berzelius är en av de ryktbaraste svenska forskarna någonsin, bara Carl von Linné anses ha stått över honom, och hans arbeten blev grundläggande för kemins uppsving under 1800-talet.

Berzelius var under sina sista levnadsår sjuklig och rullstolsburen, och på slutet tynade även intellektet bort. Jacob Berzelius dog 13 dygn innan han skulle ha fyllt 69 år.

Källa: Wikipedia

Unicornis

utges av Sektionen för
farmaci- och läkemedelshistoria
Box 1136, 111 81 Stockholm

Redaktionskommitté:

Thony Björk, redaktör, thony.bjork@gmail.com

Ola Flink, flink.ola@gmail.com

Anders Cronlund

Susanne Henriksson, layout

Teresa Matérn, ansvarig utgivare

Innehåll

Inledare	2
Kort om Jacob Berzelius	2
På gång i sektionen	3
En rapport från Apotekarsocieteten bibliotek och arkiv	4
Jacob Berzelius insatser vid tillkomsten av ett apotek i Vetlanda.....	5

A Apotekarsocieteten

© Apotekarsocieteten Sektion för farmaci- och läkemedelshistoria
och artikelförfattarna.

Utgivningsplan Unicornis år 2022

Nr	Manusstopp	Utgivning
1	15 februari	mars
2	15 maj	juni
3	15 september	oktober

På gång i sektionen

Tyvärr fick vi inte bygglov av Stadsbyggnadsnämnden i Stockholm vilket kommer att innebära förseningar i renovering av gårdshuset och uppbyggnad av vårt nya museum.

Den 13 – 14 maj avhölls Apotekarsocieteten fullmäktige där museets utveckling diskuterades. Fullmäktige står dock bakom styrelsens förslag till renovering av gårdshuset och vi hoppas innerligt att det kan invigas 2024.

Vi har i sektionens styrelse prövat på att trilla piller som ni ser av bildmaterialet. Under ledning av Elisabeth Carling prövade några av oss på detta hantverk. Jag hoppas att vi kan erbjuda möjligheter i vårt framtida museum till att hålla hantverket vid liv och erbjuda även icke-farmaceuter en inblick i det hantverk som numer inte lärs ut vid universitet.

Felix Hemström Trolin – lärare på Farmis och vice ordförande som aldrig har trillat piller.

Elisabeth Carling har trillat piller förr.

“Museichefen” Annika Wickman prövar också på.

Efter fullmäktige så besökte sektionstyrelsen Apoteket på Skansen där Jonas Axelsson och Ola Flink hade fullt upp hela lördagen med att visa apoteket. Efter stängningsdags avtackades Ola Flink för sitt mångåriga arbete och insatser i Farmacihistoriska sektionens styrelse och för sina insatser med bl.a. deltagande i Julkalendern. Stort tack OLA!

Slutligen vill jag önska er alla en fin sommar och hoppas att vi kan ses i framtida evenemang.

Nils-Otto Ahnfelt
ordförande
Sektionen för Farmaci- och läkemedelshistoria

Ola Flink i tidstypisk Borgarklädsel från slutet av 1790-talet.

En rapport från Apotekarsocieteten museum, bibliotek och arkiv

De senaste månaderna har det rått febril aktivitet på Wallingatan, trots nedstängda verksamheter på grund av renovering av fastigheterna. I museiverksamheten ligger fokus dels på att förbereda kommande utställningar, dels på att utöka informationen om de föremål som allmänheten kan se på <https://apotekarsocieteten.museum/>. Vi har nyligen, bland annat, ordnat så att samtliga ordförandeporträtt går att se där. När det gäller vår samling av läkemedelsförpackningar gör Anders Cronlund en stor insats med dokumentation om läkemedel.

Efter vattenskadorna i biblioteket har interiören reparerats och de torra böcker som förvarades i magasin ska nu ställas upp på hyllorna igen. Till vår hjälp i det arbetet har vi arkivarie Linda Wiberg. Hon arbetar för Apotekarsocieteten under april och maj 2022, mellan två uppdrag för Stockholms tingsrätt. Inför författandet av den här rapporten passade jag på att ställa några frågor till Linda.

Vad arbetar du med på Apotekarsocieteten, Linda?

– Jag arbetar med att återställa biblioteket på bästa sätt. Dels ställer jag tillbaka de torra böckerna som jag har i kartonger i mitt tillfälliga kontor på museets bottenvåning. Dels arbetar jag med att hitta en torkanläggning hos konservatorer för de infrysade böckerna. Studio Västsvensk Konservering, som skulle tagit emot böckerna, har tyvärr fått förhinder. Det övergripande målet med mitt arbete för Apotekarsocieteten är att rädda ett kulturarv.

Vad är ditt intryck av böckernas skick?

– Det varierar. Det är ett stort spann från nytt till gammalt. De äldsta böckerna är väldigt sköra och behöver lite kärlek. Det är också smutsigt och dammigt på hyllorna, vilket försämrar böckernas skick.

När kan alla böcker vara tillbaka i biblioteket?

– De torra böckerna, som jag nu placerar i bokstavsordning, hoppas jag få på plats under maj. En utmaning är dock att biblioteket är uppbokat för evenemang, som kurser och föredrag, flera dagar i veckan. Min framfart är beroende av tillgång till rummet. När det gäller de infrysade böckerna är det ett riktigt detektivarbete att hitta fram till den bästa lösningen. Det gäller torkprocesser, konservering och värdering. Tyvärr är det så att flera större ställen, som skulle kunna ta emot böckerna, inte kan just nu. Det beror på flyttar, trasig utrustning och fullbokade torkanläggningar med långa köer.

Hur ser processen kring torkning ut?

– Jag har ingen erfarenhet av den här specifika metoden. Efter att ha pratat med papperskonservator *Tamara Oxenstierna* har jag förstått att det är en betydligt mer komplex process att torka böcker än vad jag kun-

Från vänster: Linda Wiberg, Annika Wickman och Danne Fibreus.

nat tänka mig. Det krävs expertkunskap för att fastställa hur varje bok ska hanteras.

Vad är mest utmanande i ditt arbete?

– Att få tillgång till det fullbokade biblioteket och sköra böcker. "Stoftet", det röda dammet, hamnar överallt och stör luftvägar och smutsar ner kläderna. Det får en att undra hur böckerna mår.

Har samlingen fått dig att skratta?

– En hel del saker, till exempel gamla anatomibilder. Jag är också idéhistoriker och tycker det är kul med inblick i historiska tankesätt.

Du har även tittat in i de källarum där Apotekarsocieteten förvarar arkivhandlingar. Vad var ditt intryck?

– Som arkivarie skulle jag ställa en kravlista när en lokal väljs ut som arkiv och källarlocalerna uppfyller inte kraven. En lämplig lokal ska till exempel inte ha rördragningar för el, vatten och avlopp i taket. Det ska finnas branddörrar och gå att göra lokalen strömlös utifrån, den ska dessutom släckas automatiskt när man lämnar lokalen. Det ska vara rätt och kontrollerad luftfuktighet. Dessutom ska golven rengöras regelbundet, då skadedjur som silverfiskar snabbt kan förstöra ett arkiv. En dröm skulle vara att Apotekarsocieteten arkiv var vårdat och digitalt sökbart, för att stödja framtida forskning. Det är det stora och rika beståndet värt.

Annika Wickman, för museet

Jacob Berzelius insatser vid tillkomsten av ett apotek i Vetlanda

*Kongl. Maj:ts landsfaderliga omtänka åsyftade, att tillräckligt med in-
skränkt antal kraftiga läkemedel borde, i hvarje församling på lands-
bygden, finnas att tillgå, för att vid vådligare sjukdomstillfällen, och i
synnerhet vid begynnande Farsoter, kunna till deras hämmande användas,
antingen af närboende läkare eller af andre, som sig om läkarekonsten
beflita.¹*

År 1760 fanns i Sverige ett 50-tal apotek alla lokaliserade till städerna. Sockenapotek började inrättas för att ge den fattiga befolkningen i avlägsna socknar tillgång till läkarvård och läkemedel. Föreståndare blev ofta ortens klockare eller präst, men det förekom också att apoteket sköttes av en fältskär. Avsaknaden av krav på kunskap före och runt 1800 inom det farmaceutiska området är förvånande! Detta trots, till exempel, att Johan Bartholomeus Trommsdorffs bok *Lärobok uti pharmaceutiska Experimentalchemien, efter nyare systemet för Läkare och Apothekare* (svensk översättning av C. F. Plagemann) hade publicerats år 1802. Författaren påpekar nödvändigheten för en apotekare att ha gedigna kunskaper inom den farmaceutiska kemin. Med dessa kunskaper och med en samvetsgrann utövning därav, så blir apotekaren en bland de nyttigaste medborgarna i samhället. Och som motsats, om apotekaren äger dessa kunskaper men om han av egennytta handlar tvärt emot "förtjenar [han] som en nedrig menniska förakt."

Situationen uppvisar inte bara den bristfälliga kvaliteten på utbildningen av apotekare utan ställer också krav på en effektivare organisation av utbildningen. Jacob Berzelius bidrog starkt till att förbättra både undervisningen i farmaci och att lyfta farmaci i vetenskapligt hänseende. Han hade som professor i kemi och farmaci skyldighet att undervisa både eleverna vid Karolinska institutet och apotekareleverna (Materia Medica och kunskapen om de farmaceutiska operationerna). Professorn var också skyldig att ge upplysningar inom sin vetenskap, då myndigheterna så krävde.

Ytterligare ett viktigt steg togs på 1830-talet då Farmaceutiska institutet startade sin verksamhet. Flera förändringar t.ex. avskaffandet av de säljbara apoteksprivilegierna har skett genom åren. Se vidare Karl Ahlberg *Den svenska farmaciens historia*, Stockholm (1908) och Karl Ahlberg *Apotekarsocieteten 1778-1828 – Minnesskrift*, Stockholm (1928).

Några sockenapotek var verksamma flera decennier in på 1800-talet, men ersattes så småningom av filialapotek och apoteksombud som förmedlade receptläkemedel från apotek. Rapporter om apotekens

verksamhet angavs i provinsialläkarnas årsberättelser till Sundhetskollegium (f.d. Collegium Medicum).²

Sundhetskollegium remitterade för utlåtande många frågeställningar till professor Jacob Berzelius. Det kunde gälla frågor om misstänkta förgiftningsfall, om kvaliteten på kinabarken och inte minst yttrande över ansökningar att få anlägga ett apotek t.ex. Carl Fredrik Plagemanns (1779-1864) och G. A. Ålanders ansökan om tillstånd att få upprätta ett apotek i Stockholm (1816)³, provisor Isak Ståhlgrens ansökan om att lägga ett apotek på Öland (1822), provisor K. A. F. Kjernanders ansökan om att få upprätta apotek i Trelleborg, (1823) och apotekaren P. U. Huldbergs ansökan att få inrätta ett apotek på Södermalm.⁴ Låt oss följa apotekaren Jonas Chrysanders ansökan och hur argumenten formulerades av myndigheterna så att han till slut fick tillstånd att anlägga ett privilegierat apotek i Vetlanda.⁵ Vilken lärdom skall dras om denna omständiga process som pågick under ett års tid.

*Jacob Berzelius (1779-1848)
Medaljong i brons av Leo-
nard Posch, Berlin 1822
Foto: Jan Tröfast. Privat
ägo*

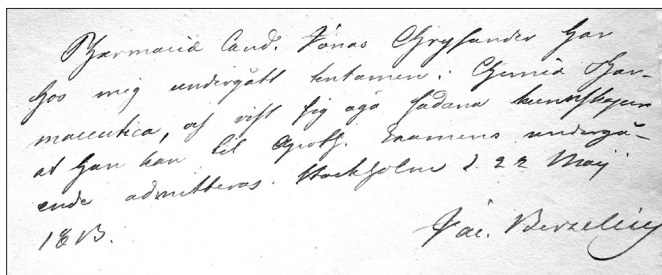

Grundtanken och de ställda kraven för att bevilja en ansökan att anlägga ett sockenapotek går tillbaka långt i tiden. I Johan Andreas Darelius bok *Socken Apothek och någre Hus-Kurer* finner vi i förordet kopplingen mellan provinsialläkaren och apotekaren.

Apotheket bör ej lämnas i okunnigt folks händer, eller åt sådane, som ej kunna läsa och skrifa och aldraminst åt dem, som hafwa lust, at derigenom skaffa sig tilfalle at bedraga sin nästa, eller idka et olofligt qwacksalfweri; hwarföre Provincial-Medici, hwar på sin ort i samråd med Prästerskapet, torde hafwa nö-

digt, at noga tilse, huru härmed tilgår, så at det påsyftade ändamålet må i görligaste måtto ärnås.⁶

Landtmannen som reser 3 à 4 mil til Staden efter Medicamenter betalar dem med tid, häst och egen möda mång-dubbelt mer, än den som bor när intil Apotheket i Staden. Sjukdomen finns likaväl på Landet som i Staden, men botemedlen icke så. En olika lycka som en god anstalt kan jämka i det nogaste, när de nödigaste läkemedlen finnas i Socknarne, och kunna där köpas styfwertals mer eller mindre, med lika trygghet som på Apotheken i Städerna.⁷

*Pharmacie Cand. Jonas Chryanders far
Gör mig undergått tentamen i Chemie Pharmaceutica, och vist sig äga
sådana kunnskaper, of vilk sig äga sådana kunnskaper
at han kan til Apoth. Examens undergående
admitteras. Stockholm d. 22. Maj
1813. Jac. Berzelius*

Pharmacie Cand. Jonas Chrysander har hos mig undergått tentamen i Chemie Pharmaceutica, och vist sig äga sådana kunnskaper at han kan til Apoth. Examens undergående admitteras. Stockholm d. 22 Maj 1813 Jac. Berzelius.⁸

JACOB BERZELIUS – KEMINS LAGSTIFTARE

Jacob Berzelius (1779-1848) vetenskapliga produktion omfattade hela kemins område. En fullständig förteckning är omöjlig att ge, men nedan återges några av de viktigare:

- Fundamentala och noggranna experimentalundersökningar
- Läran om de bestämda proportionerna
- Symbol- och nomenklatursystem (O = syre, C = kol etc.)
- Nya grundämnen (cerium, selen, kisel, zirkonium, torium)
- Klarhet och lättfattlighet i ett kritiskt författarskap
- Nya och övergripande begrepp (katalys, isomeri m.m.)
- I årsberättelser kritiskt sammanfattande av det gångna årets framsteg inom den kemiska vetenskapen
- Banbrytande insatser inom djurkemien

Denne praktiske man, som på en gång var glasblåsare, svarvare och snickare, kunde på egen hand tillverka en stor del av den apparatur han behövde för sina kemiska experiment. Händigheten i kombination med det goda administrativa anlaget (Vetenskapsakademiens sekreterare under 30 år, ledamot i salpeterkommissionen, i Sundhetskollégium, i undervisningskommissionen "Snillekommitten" m.m.) utgjorde förutsättningar för hans utomordentliga framgångar. Berzelius uttryckte sin vetenskap med klarhet och stil på ett enkelt och behagligt sätt. Berzelius var i dess rätta bemärkelse en eldsjäl i sitt vetenskapliga arbete, men i takt med berömmelsen kom allt fler offentliga uppdrag att ta hans tid i anspråk. Han blev en aktad kulturkritiker.

Apotekare Jonas Chrysander

Jonas Chrysander (1790-1855) var son av f.d. komministern Jonas Chrysander i Gällaryd (Värnamo), sedermera prost och kyrkoherde i Karlstorp i Vetlanda kommun.⁹ Han antogs som elev femton år gammal på apoteket Ängeln i Stockholm och kunde 1809 avlägga farmacie studiosiexamen. Han stannade kvar på samma apotek ytterligare ett år (1810) och de fortsatta studierna utmynnade i apotekarexamen. Han kunde sedan under sju år förestå apoteket Lejonet i Jönköping.¹⁰ Chrysander tycks ha varit en framåtdrivande och företagsam person, som ville skapa sig en egen apoteksverksamhet. Han ansökte om att få anlägga ett andra apotek i Jönköping, men fick avslag från myndigheterna. Åren 1822-1830 arrenderade han sedan apoteket i Eksjö och fick 1823 Sundhetskollégiets tillstånd att i Vetlanda upprätta ett s.k. sockenapotek. Den 1 oktober 1823 fick han kungligt beslut att det förändrades till ett självständigt privilegierat apotek. Fram till att Chrysander själv förestod apoteket i Vetlanda (1831) sköttes detta av en provisor d.v.s. en person som genomgått apotekarutbildning, men där apoteket innehades av en annan person än provisor.¹¹ Efter hustrun Fredrika Dorotheas (1805-1848) död 1848 sålde han apoteket och flyttade till f.d. löjtnantsbostället Stora Brogård i Bäckseda utanför Vetlanda, där han avled 1855. Bouppteckningen av den 9 augusti 1855 uppger en behållning av 2.427 rdr bco.

Sonen Jonas August Chrysander (1840-1913) följde i faderns fotspår. Han var amanuens i kemi vid Farmaceutiska institutet 1868-73, innehavare av apoteket Vasen på Djurgården i Stockholm under åren 1877-95 och därefter på apoteket Hjorten i Örebro.

Ansökan om tillstånd att anlägga ett apotek

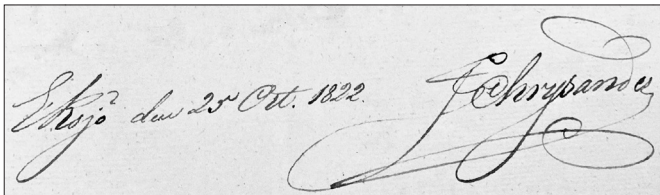
Jonas Chrysander nedslogs inte av att ha fått avslag på en ansökan om att i Jönköping få anlägga ett apotek. Han fortsatte idogt att planera för sin framtid. Efter flera års apotekserfarenhet i Jönköping flyttade han till Eksjö och ganska snart hade han hittat en tänkbar möjlighet att försöka anlägga ett apotek i det närbelägna Vetlanda. En ansökan härför inkom till Sundhetskollégium den 4 november 1822. Ansökan är daterad Eksjö den 25 oktober 1822 och hade följande lydelse:¹²

Höglofl. Kongl. SundhetsCollegium

Sedan Kongl. Maj:ts i Näder afslagit min underdåniga Ansökning att få anlägga ett andra Apothek i Jönköpings Stad och mitt hopp om framtida bergning derstädes således fastslagit, återstår för mig icke annat, än att hos Högl. Kongl. Collegium i största ödmjukhet begära tillstånd, att få anlägga ett så kalladt SockenApothek vid Tingstället Hvetlanda af Jönköpings Län, med rättighet, att såsom Examinerad Apothekare, sjelf få bereda medicamenter.

Detta ställe, som är beläget omkring 8 mil från Jönköping, 9 från Wexjö och 3 från Eksjö vid sju sammanstötande vägar i en fruktbar, väl uppodlad och rik ort, erbjuda en kunnig och pålitlig Apothekare en god utkomst. Men det är icke den enda driffjedren till äfven nemnde min i största ödmjukhet framställda

anhållan, ty utom flere Ståndspersoners mig gjorde föreställning om nyttan och nödvändigheten af en Apotheks Inrättning i Orten, och Allmogens derstädes yttrade enahanda önskan, skulle jag säkerligen icke kommit på denna tanke, till grund för hvilken uppgift jag vågar beropa i afskrifter bifogade 10 st Sockenstämмо Protocoller.

Jonas Chryanders ansökan skickades omgående av Sundhetskolegium till befallningshavaren i Jönköpings län och till provinsialläkaren i Eksjö Carl Erik Wulf för yttrande. Härifrån avgavs ett svar den 31 december 1822 med följande ordalydelse:

I anledning af skrifvelsen den 14 nästlidne November, öfverlemnas härhos Provincial Läkaren i Eksjö District Doctor C. Wulfs yttrande öfver Apothekaren J. Chryanders ansökning om tillstånd att vid Hvetlanda Gästgifvaregård få anlägga ett Socken Apothek; Och då Provincial Medicus hvilken bäst bör känna behovet och förhållandet i ett slikt ämne icke funnit sig vid att tillstyrka Ansökan utan mot densamma anfört åtskillige till äfventyrs nog giltige skäl och omständigheter, så finner och jag mig icke kunna tillstyrka bifall af samma Ansökn., hvilken med dertill hörande bilagor, härhos åtföljer.¹³

Med kunskap från gjorda lokala bedömningar skickade Sundhetskolegium en förfrågan till dess ledamot Jacob Berzelius om hans synpunkter i frågan. Berzelius svar lästes upp den 27 januari 1823 och hade följande lydelse:¹⁴

I anledning af Tit. Chryanders ansökning at få anlägga et Apothek i Hvetlanda socken, finner jag, af Provincial Medici Memorial derom at denna saks afgörande tarfvar et större öfvervägande än jag i början förmodat.

Chryander grundar sin ansökning derpå at Hvetlanda, der flera Landsvägar sammanstöta ligger i en väl bebodd ort, 3 mil från Eksjö, 8 fr. Jönköping och 9 från Wexjö, och der således flere invånare, för at vid förefallande behof hemta Läkemedel från en af städerna, kan hafva flera dagsresor at göra, hvarjemte han bifogar sockenstämмо-protocoll från 10 serskilta socknar, hvilka alla instämма i hans underdåniga ansökning såsom för dem förmånlig.

Provincial-medicus häröfver hörd,¹⁵ afstyrker Tit. Chryanders ansökning på följande grunder, hvilka synas mig kunna upptagas under tvenne hufvudpunkter:

1:o Kan man icke vänta at Läkemedel i et apothek på landet skola erhållas tilredde med samma noggrannhet, som i staden, emedan kontroll saknas, och, för

at nyttja verba formalia, det mindre beror på at bereda för en Landsort en närmakelig och lätt tilgång af medicamenter, än deruppå at de blifva goda och sådane de böra vara.

2:o Då et Apothek inrättas på et ställe der ingen Läkare är stationerad, så måste följa at Apothekaren föreskrifver Läkemedel och blir en quacksalfvare, och

3:o at då Hvetlanda är beläget endast 3 mil från Eksjö, så skulle förmodligen de som nu komma at stanna i Hvetlanda at köpa sina Läkemedel, hafva farit 3 mil til för at hemta dem i Eksjö, hvarigenom således Apothekaren i Eksjö förlorar i sina inkomster, hvilket P. Med. anser obehörigt, då emellan båda ställena är allfarig väg och postgång två gånger i veckan.

Landshöfdinge-Embetet afstyrker, på grund af Prov. Med. Memorial, Chryanders ansökning.

Vid pröfning af de af Prov. Medicus anförda skäl förefaller at de under 1) anförde, hvilkas giltighet jag erkänner, egentligen angå de redan tillåtna Sockenapotheken, men uttryckeligen icke kunna användas på det fall då en examinerad och godkänd Apothekare får tillstånd at inrätta et Apothek på Landet. Hvad kontrollen beträffar, så kan den här brista lika litet som vid andra Apothek, emedan det blir Prov. Medici skyldighet at hålla årliga visitationer, samt dessutom så ofta han misstänker at apotheket ej behörigt vårdas. Prov. Med. erkänner hos Tit. Chryander skicklighet och god vilja, men anförer såsom skäl dertil at han, det oagtdadt, afstyrker dess ansökning, at Chryander lyder under dödlighetens lagar, men om också odödliga Apothekares anskaffande måste medgifvas såsom omöjligt så har likväl Apothekarreglementet tilräckligt sörjt derföre, då det föreskrifver at innehafvaren af et privilegieradt Apothek skal antingen vara behörigt examinerad och godkänd Apothekare, eller hålla en sådan, som inför Sundhets Collegium är för Apothekets vederbörliga skötsel ansvarig, hvadan således Chryander alltid skal komma at af en sådan efterträdas.

Det andra motskålet, at nemligen, der ingen Läkare är stationerad, måste inrättningen af et Apothek medföra den skadliga påföljd at Apothekaren blir sjelf practiserande Läkare, är af mera vigt. Det är utan tvifvel skadligt at Apothekaren företager sig at utöfva den practiska medicinen, emedan, om han också förstår något deraf, man alltid bör frugta at begäret efter handelsvinst har inflytelse på beskaffenheten af det föreskrifna medlet, derföre har, t[r]or jag, Sundh. Collegium antagit för princip, at ingen practiserande Läkare får tillika vara Apothekare. Men til en viss grad kan likväl detta ej förekommas; ty på alla StadsApothek komma folk af de mindre bemedlade klasserna för at köpa medel mot de vanligaste mindre sjukdomar, såsom utsot [diarré], torrverk [muskelvärk, ledvärk, ryggvärk], tandverk, hufvudverk o.dyl. och man har på Apotheken en etablerad praxis af hvad som vid desse tilfällen bör lemnas. Detta slags afsalu gör en icke obetydlig del af Apothekarens för-

säljning och efter den erfarenhet jag deraf har, är det liknande medel oftare nyttigt för den sjuka, än overksam och vanligen alltid oskadligt. At alldeles förbjuda detta slags medicinska föreskrifter vore, i min tanke, både ändamålslost och onyttigt. Den slags medicinska praxis åter, som skulle bestå i formliga sjukbesök är lätt at förekomma med föreskriften af privilegiernas förlust, för den Apothekare, som skulle vilja dermed befatta sig, hvilken ifall våra närvarande författningar icke skulle förut sådant stadga, det är lätt at intaga i tilståndsbriefven för Socken Apothek.

Å en annan sida om en sjuk t.ex. i Hvetlanda, eller et par mil derifrån i sydväst, som således har minst 5 mil til närmaste stad efterskickar en Läkare och får dess föreskrift af medel, som skola nyttjas, så måste dessa från närmaste stad anskaffas, hvilket icke kan ske på mindre än 24 timmar, då man känner invånarnes sätt at färdas och at sköta sina hästskatur, hvarvid det således alltid blir för orten en stor fördel at på närmare håll kunna erhålla Läkemedel. För en sjuk som behöfver snar hjälp, och som först skal kalla Läkaren på 5 mils afstånd och sedan denne ankommit skicka lika lång väg efter läkemedel, är väl icke mycket at hoppas från Läkarekonstens sida. Dessutom har en stor del af allmogen ej råd at skicka et åkande bud efter läkemedel, och det som skal hemtas så lång väg til fots, måste alltid komma för sent. Prov. Med. anförer väl at emellan Hvetlanda och Eksjö går postbud två gånger i veckan, men utom det at få personer äro i tilstånd at disponera et sådant bud för enskilt uphandling af varor eller läkemedel i staden, vore det väl af föga fördel för en som t.ex. vid postbudets återkomst behöfde et Laxermedel at vänta med dess afskickande til nästa postbud.

Beträffande slutligen det 3dje motskålet at Apothekaren i Eksjö förlorar inkomst på inrättandet af et Apothek i Hvetlanda, så synes det mig ingalunda öfverensstämmande med vården af det allmännas rätt, om man, då et Apothek på sistnämde ställe kan underhållas, ville tvinga ortens invånare at färdas trenne mil längre bort efter Läkemedlen, för at derigenom bereda en bättre utkomst för en enda person i Eksjö stad, så långt kan ej Sundhets Collegii pligt at vårda möjligheten för Apothekarnes utkomst sträcka sig.

Efter öfvervägande af alt detta och i betraktande deraf at Sockenapothek äro tillätne och af Collegium icke lära kunna vägras, anser jag så mycket större skäl at för min enskildta del tilstyrka at et ordentligt och privilegieradt apothek, ägande alla dithörande förmoner och skyldigheter, må på sätt Chrysanders underdåniga ansökning innehåller, i Hvetlanda inrättas.

Berzelius är strukturerad i sina argument, tar ett steg i taget. Han lade stor tyngd och fokus på patienten, en människosyn som han tillvann sig redan som ung. Han undvek det uppenbara skråtänkandet från både läkarna och apotekarna.

Under årens lopp förekom ett flertal fall, där ledamöterna i Sundhetscollegium inte var eniga i sitt beslut. Orsaken var mestadels konservatism och/eller egennytta hos vissa ledamöter. En av de mera kontroversiella frågeställningarna gällde hur kvaliteten på den importerade kinabarken (1814) skulle verifieras – utredningar gjordes. En hetsig och långvarig tvist förestod med åldersmännen David von Schulzenheim, professor Anders Sparrman och medicinalrådet Johan Odhelius på den förlorande sidan och Nils Almroth, Magnus af Pontin, Anders Hagströmer, Eric Trafvenfeldt och Jacob Berzelius på den vinnande sidan vid den slutliga omröstningen. Många slitningar förekom mellan Jacob Berzelius och framför allt trätobrodern Johan Odhelius.¹⁶

Apotekarsocietetens och Sundhetskolligiets argumentering och intagandet av en negativ hållning tyder på en rädsla för konkurrens till befintliga apotek och deras försörjningsförmåga. Berzelius svar har tydligen varit av avgörande betydelse, ty den 27 januari 1823 biföll Sundhetskolligium apotekaren Jonas Chrysanders ansökan om att få inrätta ett sockenapotek vid Vetlanda gästgivaregård. Sundhetskolligiets beslut av den 27 januari 1823 har följande lydelse:

Fördrags examinerade Apothekaren J. Chrysanders ansökning att vid Hvetlanda Gästgivare gård få inrätta Socken Apotek, dock på det sätt att han sjelf skulle tillreda Medicamenterne.

I följd af Kongl. Majts yttrade Nådiga afsigter rörande Socken Apoteks inrättande och då Chrysander är behörigen godkänd Apothekare, fann Kongl. Collegium hinder för honom icke möta att vid Hvetlanda inrätta ett sockenapotek efter den Anvisning Kongl. Lif Medici m.m. Herr Assessoren af Pontins bok i detta ämne innefattar:¹⁷ ägande Chrysander hvarken att utsträcka sin Socken Apoteks inrättning utöfver det omfång nämde bok utvisar, ej eller att befatta sig med Läkare konstens utöfning, utan i sitstnämde omständighet ställa sig författningarne till noga efterrättelse. Men som af Chrysanders tillkännagifne önskan att sjelf få tillreda de Medicamenter, hvilka från Socken Apoteket utgåfves, anledning syntes vara att förmoda, det han åsyftade anläggning af ett Apothek jemförligt med privilegierade Apoteks inrättningar, så ville Kongl. Collegium underrätta honom att det icke är Kongl. Collegium utan Kongl. Maj:t som meddelar tillstånd till inrättande af sistnämde slags Apotek.¹⁸

Med den vunna delsegern ansökte Chrysander hos Kungl. Maj:t att få tillstånd till ett privilegierat apotek. Landshövdingeämbetet yttrade sig sedan till Kongl. Maj:t den 19 juni 1823 enligt följande:

Eders Kongl. Maj:t har uti nådig Remiss af den 5 i denna månad infortrat Dess Befshdes [Befallningshavandes] underdåniga utlåtande i afseende på nyttan och nödvändigheten af en Apotheks Inrättning i Hvetlanda. Apothekaren Chrysander som nu arrenderar och förestår det närmast Hvetlanda belägna Eksjö Apothek är nu i sitt yrke så kunnig, och i sitt uppförande så skicklig yngling, att LänsStyrelsen finner sig nästan

misslynt deröfver, att den icke kunnat medvärka till hans flera försök att anlägga Apothek i en Provins, der han är född och den han företrädesvis syntes önska för sin bosättning. Men då de Myndigheters inom hvilkas kunskapsområde desse frågor närmast ligger – Eders Kongl. Maj:ts Sundhets Collegium och vederb:de Provincial Läkare funnit betänkligt att öka Apotheken, och nu äfven fortfara i samma betänklighet mot Apothek på en plats der dagelig Läkare tillsyn saknas, så någon icke LdshEmb. försöka osederlägga de af Sundhets Collegium nyttjade skäl för dess afstyrkande, ej heller anse Apotheks Inrättning i Hvetlanda för absolut nödvändig, ehuru nyttan och bequämligheten deraf för orten icke kan motsägas i alla sådane afseenden – och desse äro icke få. – Der folket söker Apotheket för enskildta hushållsbehof, boskapssjukdomar m.m. omständigheter för hk^a [hvilka] allmogen, oftare än för sina egna kroppsliga krämpor, bekostar Apothekssaker.

Under denna åsigt finner LdshEmb. Apotheks Inrättning nyttig i Hvetlanda, som, jemte Wernamo, är den största Gästgifvaregård i Länet. På begge dessa ställen hålles Ting och finnes PostContoir samt i Wernamo jemväl privilegieradt Apothek, af hvilket LänsStyrelsen dock spört [frågat, rådgjort] den olägenhet att Innehafvaren deraf blott ställt sig för tilltal för oloflig minuterung [utlämning, försäljning] af starka drycker – en olägenhet som gerna lär vidlåda [finnas hos]

Apotheks Inrättningarna både i småstäderna och på landet och hvilken utgör LandshöfdingeEmb:s största betänklighet i denna fråga, betraktad såsom Ordningens mål.

LdshEmb. framhårdar etc
Löwenadler

Landegren¹⁹

Kongl Maj:ts argumentering och beslut undertecknades av konung Carl Johan den 1 oktober 1823 (uppläst den 20 oktober 1823):²⁰

CARL JOHAN med Guds Nådes Sveriges, Norriges Göthes och Vendes Konung

Wår Ynnest och Nådiga Bewågenhet med Gud Allsmächtig Troman och Tjenare, Wår Förste Archiater, Commendeur af Wår Vasa Orden med stora Korset, Riddare af Wår Nordstjerne Orden, Wår tjenstgörande Förste LifMedicus, Riddare af Wår Wasa Orden, Riddare af Kongl. Preussiska Röda Örnens Ordens Andra Class, så ock Ledamöter i Wårt Sundhets Collegium. Hos Oss har Apothekaren J. Chrysander uti ingifven ansökning i underdånighet anhållit, det måtte han, som wäl genom Edert beslut den 27 sistl. Februarii [Januari], erhållit tillåtelse att wid Hvetlanda Gästgifvaregård i Östra Härad af Jönköpings Län inrätta ett Socken Apothek, men, såsom examinerad Apothekare, och efter att hafwa använt 18 år till nödiga kunskapers inhämtande i sitt yrke nu önskade att sjelf bereda Medicamenterna och anlägga ett Apothek jemförligt med privilegierade ordentliga Apothek, warda hugnad med Nådigt tillstånd och privilegium till inrättande af sistnämnde Apothek vid ofvannämnde ställe, hälst som detta ställe, beläget omkring 8 mil från Jönköping, 9 mil från Wexjö och 3 mil från Eksjö, och wid sju sammanstötande Landswägar, samt i en fruktbar wäl upodlad och folkrik ort, hwars läge äfven vore passande för cultiverandet af inhämska Medicinalier, skall erbjuda åt en kunnig och öfwd Apothekare en god utkomst och Chrysander för öfrigt till ifrågawarande underdåniga ansökning skall hafwa blifwit upmanad genom flere Ståndspersoners honom gjorde föreställningar om nyttan och nödwändigheten af en Apotheks Inrättning i den orten, och af Allmogen derstädes yttrade enahanda önskan, hvarom Tio särskildta Sockenstämmo Protocoller i bestyrkte afskrifter voro hans underdåniga ansökning i förevarande ämne bifogade.

Uti häröfver, på Nådigt befallning, afgifvet underdånigt utlåtande af den 12 sistl. Maji, hafven I förmält, huruledes I trott Eder finna en ofullständighet i Författningarne om Socken Apotheks anläggande, i thy att 13§ uti Eder Instruction af den 6 December 1815 innehåller det I bören, i hvad ske kan söka befrämja Wår i circulaire Brefwæt den 4 Aug. 1813 förklarade Nådiga afsigt, det Socken Apothek måga [väl måga] allmänneligen inrättas, men utan att på någotdera stället stadgades, hvilka eller huru beskaffade personer kunna anses företrädesvis pligtige eller böra wara berättigade att sådane Apothek tillwäga bringa eller underhållas. I sammanhang hwarmed, och då,

Läkemedel, som till ett Socken-Apothek böra inköpas:		Mängd och Pris, enligt nu gällande Medicinal.Taxa.		
Anm. Mängden af de här uppräpnade Läkemedel rättas efter hvarje Förfamlingens folkrikhet och behof, hvilket af Provincial-Medicus behörigen lämpas. De följande äro beräknade för en flötre folknummer.		Rd. sk. r.		
1. Kräkfalts-pulver. §. 1.	50 stycken		35	5
2. Kräkrots-pulver. §. 2.	25 ft.		1	39 10
3. Laserfalt. Engellft Salt. §. 3.	2 librér		33	4
4. Rhabarber-pulver. §. 4.	3 uns		2	10 4
5. Laserpiller (Pilule colocynthidis comp.) §. 5.	1 uns		1	16 3
6. Löflande pulver. §. 7.	9 uns		1	18
7. Kylande pulver. §. 8.	10 uns		1	6 7
8. Kamfer (Camphora). §. 9: 1.	1 uns		18	4
9. Kamfer-pulver §. 9: 2.	50 ft.		39	6
10. Svettdrivande Mixtur. §. 10.	4 uns		24	
11. Svafvel-pulver. §. 11.	3 uns		12	
12. Ætheriska eller Hoffmans Droppar. §. 15.	2 uns		24	
13. Opium-piller. §. 17. a.	60 ft. = 1 dr.		27	10
14. Opium-droppar. §. 17. b.	1 uns		17	8
15. Bräst-elixir. §. 18.	2 uns		23	8
16. Prinzens droppar. §. 19.	4 uns		39	4
17. Sura droppar. §. 20.	4 libr.		3	
18. China-pulver. §. 21.	1 libr.		37	
19. Spankfuge-plåster. §. 24.	22 uns		26	4
20. Häftplåster. §. 25.	4 uns		20	
21. Blyplåster. §. 26.	3 uns		17	6
22. Bly-ättika. §. 27.	3 libr.		9	
23. Till Mineralfura Rökninggar. §. 29.				
Pulver N:o 1.	6 ft.		13	6
Pulver N:o 2.	8 ft.		23	
Svafvellyra	3 uns		7	6

Utdrag ur Magnus af Pontin, Anvisning till Valet af Läkemedel för Allmänna Sjukvården, till inrättande af Socken-Apothek enligt Kongl. Maj:ts Nädigste Befallning, på Kongl. Sundhets-Collegi anmodan, Stockholm (1825), 45. De angivna paragraferna hänvisar till stället i boken, där läkemedlets användning och dosering beskrivs. I Sverige användes de gamla apoteksvikterna liber, uns, drakma, skrupel och gran, där 1 liber = 356,3 gram och 1 uns = 29,7 gram. Myntslagen var riksdaler, skilling och runstycken.

efter Edert förmodande, ändamålet med Socken Apothek måste anses wåra, icke att befordra Medicamenters afsalu till förmån för Apothekare yrkets idkare, utan deremot, och endast att alltid hafwa i beredskap de vid inträffande sjukdomshändelser och olycksfall mäst behöfliga Läkemedel, hvilka, enligt den anvisning LifMedici af Pontins Bok i detta ämne innefattade, med fördel kunde användas äfven i den händelse Läkaren behöfde tillkallas, intill dess denne kunna ankomma och desse Läkemedel; hwarken för deras antal eller beskaffenhet behöfde wård af en Pharmaceuticus, hwardan det syntes mera lämpeligt, att hvarje annan inom en församling å Landet bosatt uplyst person öfvertog wården af Socken Apotheks Förrådet, än att en särskild Pharmaceuticus anställdes, hvars enskilda fördel kunde föranleda honom att utöfwer behöfvet at lemna Medicamenter, hwartill tillfälle desto mera skulle yppas, som uti Landsorterne, i brist på Läkare, Pharmaceutici nödwändigt af Allmänheten tillåtas om Läkarråd, och ingen kontroll emot missbruk derwid lära kunna utfinnas eller med framgång stadgas; I altså nu jemwäl funnit Eder föränlatne till den underdåniga anmälan, att I, med stöd af förberörde Nådiga föreskrift om Socken Apotheks allmänna inrättande, ansett Eder icke tillständigt neka åtskillige unge Pharmaceutici, uppå tillstyrkande af vederhörande Församlingsboer, att i Orterne inrätta Socken Apothek, hvilket skäl äfven hade gällt för det at Chrysander meddelde tillstånds Bref på Socken Apothek wid Hvetlanda. Men att i anseende till befarade missbruk af Socken Apotheks inrättande i Orterne utaf Pharmaceutici i allmänhet, der tillsyn af Läkare på stället saknades, I trott Eder pligtige i underdånighet framställa angelägenheten af ett så beskaffadt närmare bestämmande af Författningarne om Socken Apothek, som med Edre härofwan angifne åsigter instämde; äfvensom alt i följd häraf at Författningarne måtte gifwas den tackning, allt af dem icke må kunna hämtas något stöd till rättighet för Apothekare yrkets Idkare att anlägga och underhålla Socken Apothek. Yttrandes I Eder sluteligen och hwad särskildt beträffade Chrysanders ofwan berörde underdåniga ansökning, att, oakadt Sökanden gjort sig hos Eder för duktigt känd, I likwäl, wid betraktande af förenämnde utan undantag gällande betänkligheter emot Apotheks inrättande på Landsbyggen och då ingen Läkare finnes på stället att at Apotheket lemna erforderlig tillsyn, icke kunnen, i följd af desse allmänna grunder, annat än helt och hållet samma ansökning i underdånighet afstyrkas

Öfwer ifrågavarande ansökning, hafwa WI jemwäl, i afseende på nyttan och nödwändigheten af den åsyftade Apotheks Inrättningen wid Hvetlanda, i Näder hört Wår Befallningshafwande i Jönköpings Län,²¹ som uti dess, till följd deraf afgifne underdåniga utlåtande af den 19 sistl. Junii anført, att Chrysander vore en i sitt yrke så kunnig och i sitt upförande så skicklig person, att Wår Befallningshafwande med ledsnad hwad funne sig icke hafwa kunnat medverka till hans flere försök att anlägga Apothek i en Provins, der han är född och den han företrädesvis

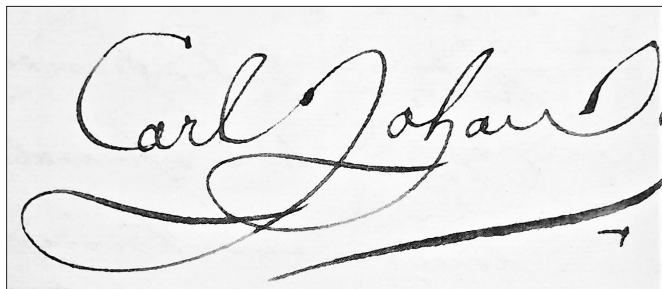

Jacob Berzelius (1779–1848)
Laverad pennteckning av L. H. Roos af Hjelmsäter 1823
Uppsala universitetsbibliotek

syntes önska att få wälja för sin bosättning., men att då Sundhets Collegium och vederhörande Provincial Läkare funnit betänkligt att öka Apotheken, och nu äfven fortforo i samma betänklighet mot Apothek på en plats, der daglig Läkare tillsyn saknades. Wår Befallningshafwande icke trott sig tillständigt att försöka vederlägga de af Sundhets Collegium nyttjade skäl för dess afstyrkande, ej heller böra anse Apotheks inrättning i Hvetlanda för aldeles nödwändig, ehuru och bequämligheten deraf för orten icke kunde motsägas i alla sådana afseenden der folket sökte Apotheket för enskildte hushålls behof. Boskapssjukdomar m.m. och Wår Befallningshafwande äfvenwäl under denna åsigt funne Apotheks Inrättningen nyttig i Hvetlanda, som jemte Wernamo, hwarest privilegieradt Apothek finnes inrättadt, vore den största Gästgifwaregård i Länet..

Detta alt, tillika med en OSS i sammanhang härmed föredragen särskild ingifwen skrift af Riksdagsfullmäktigen för Östra Härad i Jönköpings Län A[nders] Sandsten, deruti denne, jemte åtskilliga påminnelser afgifwande wid de af Eder i förewarande ämne gjorda framställningar, i underdånighet anhållit att Chrysander måtte i Näder tillåtas få på sätt han begärt, anlägga Apothek wid Hvetlanda, hafve WI med det mera härutinnan blifwit anfördt och handlingarne innehålla, hos Oss i Nädigt öfverwäggande komma låtit; hwarwid WI, af de särskildte för Chrysander och Orten, i anseende till en Apotheks Inrättning i Hvetlanda talande omständigheter, i Näder funnit skäl att till Chrysanders ofwanberörde underdåniga ansökning lemna Wårt Nådiga bifall, äfvensom WI för öfrigt vele hafwa medgifwit den tolkning af Författningarne om Socken Apothek och deras inrättande af andra än Pharmaceutici, som af Eder i ofwanberörde måtto blifwit i underdånighet föreslagen.

Jämte det NI velat sådant alt Eder till swar och efterrettelse i Nåder tillkänna-gifva, låte WI äfven Nädig skrifwelse härom till Wår Befallningshafwande i Jönköpings Län nu afgå, samt för Sökanden Nädigt Privilegium å den blifwande Apotheks inrättningen wid Hwetlanda utfärda. Och WI befalle Eder Gud Allsmächtig Nadeligen. Stockholms Slott den 1 October 1823.

Som en direkt följd av Kungl. Maj:ts beslut kunde landskansliet i Jönköping meddela Chrysander sitt beslut den 20 oktober 1823 efter gjord anhållan om platsen för etablerandet av ett apotek i Vetlanda.

Apothekaren J. Chrysander anhåller att sedan han vunnit Kongl. Maj:ts Nädiga Privilegium att anlägga Apothek i Hwetlanda, det måtte honom tillåtas att få Häradsboerne sammankallade för att utwerka sig deras bifall till inrymme i Tingshuset med Apotheks-rörelsen, mot det han åtager sig att bekosta husets anstrykning, droppfredning [skydd mot dropp] och mindre reparationer å huset, samt ansvarar att det samma hvarken genom hans eller hans Folks åtgärd icke lider.

S.D. Sökanden åligger härstädes uppvisa det Privilegium hon skall hafva erhållit till anläggning af Apothek i Hwetlanda, hvarefter, i anledning af denna Skrift, besked skall blifva meddeladt.

L. L. P. H. L.

d. 24 Oct. ink. ytterl. ansökning.

S.D. Landshöfd. Embt finner skäligt tillåta det må Sökanden anmäla sig hos så väl Dom. hafvanden som KronoFogden i Orten för att få Östra H:ds Invånare genom Sockne Fullmäktige hörde huruvida och under hvad vilkor Sökanden må få begagna rum i Hwetlanda Tingshus för den i frågavarande Apotheks Inrättningen.

L. L. P. H. L.²²

Ur provinsialläkaren Wulfs årsberättelse för år 1822, undertecknad 14 mars 1823 i enlighet med cirkulärbrev från Sundhetskollegium av den 1 november 1819 kan vi läsa följande:

Apotheket härstädes [Eksjö] innehafves under Arrende af Apothekaren J. Chrysander, biträdd af en pharmaceuticus P. Svanbeck och en Lärning C. Lindblad.²³

Ur provinsialläkaren Wulfs årsberättelse för år 1824, undertecknad 29 mars 1825 kan vi läsa följande:

Apothek finnes tvänne, ett här [Eksjö], och ett i Hwetlanda Tingsställe, hvilka båda för närvarande innehafves af Apothekaren Chrysander – det förra under arrende, och det sednare med egna privilegier, biträdd på sistnämna stället af Pharmaceuticus Svanbeck, och på det förra af en, öfver 3 års Lärning, C. Lindblad.²⁴

Av de insända årsberättelserna framgår att all omnämnd personal befann sig i Eksjö år 1822 och det skulle innebära att det inte förelåg något apotek i Vetlanda före den 1 januari 1823.²⁵

Efter Sundhetskollegiets och Kungl. Maj:ts beslut inrättades ett apotek i dåtidens tingshus, en rödmålad envåningsbyggnad uppförd 1803, renoverad 1868 och riven 1892-3. Apoteket flyttade genom Chrysanders efterträdare Johan Bernhard Lindberg år 1852 till en mera centralt belägen byggnad i den lilla kyrkbyn Vetlanda. Omkring apoteksbyggnaden anlades under apotekare Josef Christian Brags tid (1860-67) som ägare till apoteket en större park, som numera utgör en av samhällets vackraste ställen.

Berzelius breda erfarenhet, hans medmänsklighet och ansvar att låta allmänheten få god tillgång till sjukvård och läkemedel är slående samtidigt som han ställer höga vetenskapliga krav på apotekaren. Detta ställs på sin spets i hans svar till Sundhetskollegium på farmacie eleven Pehr Johannis ansökan 1823 om att anlägga ett apotek i Madesjö socken i Kalmar län:²⁶

Med anledning af Pharmacie Studiosus Johanni's ansökning at i Madesjö socken i Calmar län få inrätta et Socken Apothek, kan jag för Kongl. S. Collegium icke återhålla uttrycket af mit bekymmer öfver dessa nu mera tillåtna Sockenapotheks inrättande af otillräckligt underbyggde personer, emedan det alldeles rakt leder til nödvändigheten at en sådan Sockenapothekare skal med bedrägliga varors utmånglande bedraga allmänheten, som af hans otillräckliga Lärdomsprof. väntar sig en underbyggnad som den ej kan controllera. – Jag skulle derföre föreslå at, då fråga väckes om en viss trackts behof af et sockenapothek och detsamma af vederbörlige Myndigheter blifvit erkändt och tilstyrkt, det i tidningarne kunde kunngöras, för at dertil erhålla någon af de många utexaminerade pharmaceutili, som nu täfla om utkomst. En sådan pharmacie studiosus, hvilken, såsom Johanni nu begärt skulle få et sockenapothek, slutar dermed tvärt af sina pharmaceutiska studier och blir genom förgütande af hvad han vetat med hvart år okunnigare och odugligare, och det synes mig som vore det K. S. Collegii pligt at hindra at så beskaffadt officielt sanctionerande af okunnighet midt under det at Apothekare Societeten på et så berömligt sätt arbetar för en bättre undervisning åt de pharmaceutiska eleverna.²⁷

Någon närmare personlig kontakt mellan Berzelius och Chrysander sker inte förrän Chrysander sänder ett brev till Berzelius den 9 juni 1836:²⁸

Högvälborne Herr Baron och Professor!

På grund af den godhet Herr Baron förr visat mig och af det fördelaktiga omdöme Herr Baron haft om mig har min Svägerska Fru Häradshöfdin[gs]skan Chry-sander i Malmö,²⁹ anhåller jag ödmjukast om Herr Barons yttrande, "hurvida det skulle lyckas mig att i ansökningsväg vinna Kongl. Sundhets Collegii tillstyrkan för ett nytt Ap[ot]teks anläggande i Christianstad".

Det förstås att jag skulle höra Auctoriteterna der nere, som visserligen icke lägga sig mycket deremot, utan tver-tom allmänneligen önska ett Nytt Ap[ot]tek till hvarom fråga förut varit väckt fast hos Kongl. Maj:t afslagen.

Af säker man har jag hört att Riksdagsmannen af Bondeståndet från den trakten säkerligen vid nästa Riksdag gör förnyad Underd. ansökan derom, hälst orten icke skall vara belåten med ett Ap[ot]tek.

Jag har flere Vänner och bekanta i Christianstad som skulle understödja min ansökan, men som det huf-vudsakeligen beror på Kongl. Sundhets Collegii till eller afstyrkan, då ville jag först afvakta Herr Barons yttrande i saken, hvarom jag på det ödmjukaste an-håller, innan jag gör någon synnerlig affair, där nere.

Som jag har både Slägt och Vänner i Skåne och in-komsterne här äro väl små synnerligast vid ökad fa-mille och dermed ökade utgifter, då önskade jag mig dit och till en större verkningskrets.

Med största vördnad har jag äran framhärda

*Högvälborne Herr Barons, Professorns och
Commend. m.m. ödmjukaste Tjenare*

Hwetlanda den 9 Juni 1836 J. Chry-sander

Något svar från Berzelius har inte kunnat spåras. Kon-sekvenserna blev att Chryanders tankar och önskan om ett nytt apotek i Kristianstad inte kunde förverkligas.³⁰

Berzelius utnyttjade sin auktoritet i de kemiska stri-dera och vid de remissyttranden han gjorde i egen-skap av professor vid Karolinska institutet, ledamot i Sundhetskollodium och som ständig sekreterare vid Vetenskapsakademien. Argumenten var alltid sak-ligt uppbyggda och han tillvann sig stor respekt för sina kunskaper och balanserade omdömen. Han de-lade gärna med sig av sin kunskap och erfarenhet på sitt anspråkslösa och vänliga sätt. Hans enkelhet och opretentiösa sätt är återkommande drag i samtidens beskrivning av honom. Han var alltid mån om andras väl. Han kämpade för folkets bildning – som han såg det – för samhället nyttiga ämnen. Dessa egenskaper blev av avgörande betydelse vid yttrandet om inrättande av ett privilegierat apotek i Vetlanda. Med en driftig och duktig apotekare och ett utomstående stöd av ett sunt förnuft och medmänskligt agerande kunde invånarna i Vetlanda få tillgång till ett apotek redan 1823.

**Jan Trofast
Lund 2022**

Referenser

1 Magnus af Pontin, *Anvisning till Valet af Läkemedel för Allmänna Sjukvården, till inrättande af Socken-Apothek enligt Kongl. Maj:ts Nädigste Befallning, på Kongl. Sundhets-Collegii anmodan*, Stockholm (1816), företal. En andra upplaga utkom 1825.

2 Fram till 1970 krävdes ett apoteksprivilegium – ett tillstånd från Kungl. Maj:t – för att få driva apotek. Apoteksprivilegier gick ofta i arv, men kunde också överlätas genom köp – en möjlighet som avskaffades 1874. Privilegiet förutsatte apotekarexamen. Se vidare A. Levertin, C. F. V. Schimmelpfennig och K. A. Ahlberg *Sveriges Apotekarhistoria från konung Gustaf I:s tid till närvarande tid*, bd 1 (1910), 613 och Å. Norström, *Vården och staten – Källor till hälso- och sjukvårdens historia från medeltiden till 1967*, del 1-2, Riksarkivets skrifter nr 41-42, (2020), speciellt om apotek och lä-kemedelskontroll, del 2, sidorna 213-251.

3 Koncept till utlåtande av den 10 juni 1816, Centrum för veten-skaphistoria, Vetenskapsakademien (Ms Bz 30:6). En segsliten strid hade uppstått redan 1813 mellan Plagemann å ena sidan och Apotekarsocieteten å den andra gällande Plagemanns önskan att från sin kemikaliefabrik i Stockholm få leverera medicinska och kemiska preparat till armén och flottan – konkurrens för apote-karna! Berzelius deltog med två skrivelser till Sundhetskollodium och taget beslut gick i linje med Berzelius och Plagemanns öns-kan. Carl Fredrik Plagemann öppnade 1817 instruktionsapoteket Nordstjärnan i Stockholm. Se också K. Ahlberg, *Den svenska far-maciens historia*, Stockholm (1908).

4 Koncept till utlåtande till P. U. Huldbergs ansökan, se Ms Bz 30:7. Tillstånd (apoteket Fenix) beviljades genom kungligt brev av den 17 mars 1824.

5 Handlingar av den 14 november 1822 och provinsialläkarens utlåt-ande har inte kunnat spåras trots benägen hjälp av professionell arkivpersonal på Riksarkivet (Sundhetskollodium: provinsial-lä-karnas årsberättelser, protokoll, kungliga brev, handlingar rörande apoteksprivilegier, övriga handlingar rörande apotek); på landsar-kivet i Vadstena (landskansliets arkiv, brevkoncept, supplik- och ansökningsdiarier, sockenstämmo-protokoll); hos Apotekarsocie-teten i Stockholm samt hos Vetlanda kommun och deras arkiv.

6 J. A. Darelius, *Socken Apotheke och nägre Hus-Kurer*, andra upplag-an, Stockholm (1771), 8 (första upplagan publicerades 1760).

7 Ibid, 9.

8 Originalet förvaras på Apotekarsocieteten, Stockholm.

9 Prosten Jonas Chry-sander (1750-1829) och hans hustru Re-becca Barkman (1751-1833) fick tio barn, varibland sonen Theodor (1788-1860) blev kyrkoherde i Norra Sandsjö i Jönköpings län och sonen Olof (1786-1848) häradshövding och hospitalsföreståndare i Malmö. Olof Chry-sander bedrev försök med silkesodling på sin mullbärsplantering, vilket innebar att han var känd av Berzelius som en tid var ordförande i silkesodlingssällskapet i Sverige.

10 Apoteket Lejonet i Jönköping hade inköpts år 1790 av Jacob Berzelius farbror Daniel Berzelius (1750-1807). Efter hans död drevs apoteket av änkan fram till 1835. Daniel Berzelius lade stor möda på att odla medicinalväxter, som han sålde till apotekare både inom och utom landet.

11 Provisor Per Jacob Svanbeck (1799-1851) var anställd på apoteket i Eksjö, bistod sedan Chry-sander med upprättandet av apoteket i Vetlanda och var dess föreståndare under ett par år, apotekare i Värnamo 1829-1841. Från 1826 förestods apoteket i Vetlanda av provisor Johan Anders Nöring (1797-1871), men som på hösten 1830 flyttade till Stockholm (Morianen) och förestod under åren 1832 till 1838 apoteket i Strängnäs.

12 Ansökan står antecknad som mottagen med orden "Apothekaren Chry-sander att få anlägga ett Socken Apotheke vid Hwetlanda Tingsställe i Jönköpings Län". Sundhetskollodium, Diariet C1A:2 (nr 1566/1822) och Inkomna handlingar E2A:18, Riksarkivet

Lars Hierta (1762-1835), landshövding i Jönköpings län 1815-1835. 13Brevdiariet, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Landskansliets arkiv, vol AVIIIa:74, Landsarkivet i Vadstena

Carl Erik Wulf (1780-1829), läkare i Uppsala, promoverades 1810, utnämndes 1812 till provinsialläkare i Kronobergs län, dito i Eksjö 1815.

14 Jacob Berzelius till Sundhetskollodium den 27 januari 1823, Uppsala universitetsbibliotek, Waller Ms se-00295

15 Se ref. 13.

16 Om debatten om den sekvestrerade kinabarken, se H. G. Sö-derbaum, *Jac. Berzelius – Levnadsteckning*, del 1, (1929), 535-47.

- 17 Se ref. 1.
- 18 Sundhetskollegiets protokoll A1A, vol. 11 (§34), Riksarkivet.
- 19 Brevdiariet, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Landskansliets arkiv, vol AVIIIa:75, Landsarkivet i Vadstena
Skrivelsen var undertecknad av landssekreterare Lars Löwenadler (1777-1863) och landskamrer Per Henrik Landegren (1781-1853) i Jönköpings län.
- 20 Sundhetskollegium, Kungliga brev E1A, vol 5, Riksarkivet.
- 21 Se ref. 13 och 19.
- 22 Supplik- och ansökningsdiariet AIX:24, Landsarkivet i Vadstena.
- 23 Årsberättelser från provinsialläkare gällande året 1822, Sundhetskollegium, Riksarkivet SE/RA/-420608/E5A/3 (1821-1826), sid. 212.
- 24 Årsberättelser från provinsialläkare gällande året 1824, Sundhetskollegium, Riksarkivet SE/RA/-420608/E5A/3 (1821-1826), sid. 341. Se ref. 11.
- 25 August Bäckman anger i sin utgivna *Forntid och nutid – småländskt församlingslif, kulturhistoriska teckningar från Östra härad i Jönköpings län*, Hvetlanda (1916), att det första apoteket i Vetlanda skulle vara inrättat 1819, men detta har inte kunnat bekräftas i andra källor; ej heller något medikamentsförråd i Vetlanda från denna tid finns omnämnt.
- 26 Jacob Berzelius till Sundhetskollegium den 27 januari 1823, Waller Ms se-00295, Uppsala universitetsbibliotek.
- 27 Pehr Johanni, f. 1794, antagen farmacie studiosiexamen 1817, praktiserade under många år på åtskilliga apotek. Han fick i april 1828 Sundhetskollegiets tillstånd att inrätta ett sockenapotek i Tvärskog (Nybro), vilket några år senare (1837) flyttades till Madesjö (Nybro). Se J. F. Sacklén, *Sveriges Apotekshistoria ifrån konung Gustaf 1:s till närvarande tid*, Nyköping (1833), 385.
- 28 J. Chrysander till J. Berzelius den 9 juni 1836. Centrum för vetenskapshistoria, Vetenskapsakademien
- 29 Berzelius kusin, borgmästaren i Malmö Jöns Daniel Kiellanders (1770-1843) halvsyster Ulrika Beata (1786-1868) var gift med häradshövdingen Olof Chrysander (1786-1848), bror till Jonas Chrysander.
- 30 Apotekaren Peter Cronius (1775-1836) drev apoteket Svanen i Kristianstad under åren 1792-1836. Apoteket övertogs genom en auktion i augusti 1836 av Gustaf Reinhold Gauffin (1799-1890), mera känd för sin berömda "Gauffins dubbelblandning".